

Câteva idei comparative despre adaptarea termenilor neologici (împrumuturile) în viziunea lucrărilor de specialitate românești și europene*

Marius-Radu Clim

Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Academia Română – Filiala Iași

1. În acest capitol vom evidenția câteva consecințe sau efecte generate de împrumuturile lexicale pentru evoluția ulterioară a unei limbi din diferite studii românești și din spațiul european, dar mai ales latin. Odată cu impunerea metodei de cercetare comparativ-istorice pentru a evidenția originea limbilor și relațiile dintre ele, au existat mai multe idei despre schimbările lingvistice și despre cauzele apariției lor. Un prim motiv al apariției neologismelor îl constituie tocmai diversitatea limbilor, despre care Humboldt spunea că este dată de „forța spirituală a națiunilor” care este întotdeauna vie și autonomă și față de care limba se conformează întocmai (HUMBOLDT, p. 80). Perspectiva creativității din limbă a fost urmată de cea a neogramaticilor pentru care schimbările în limbă se petrec la nivelul uzului, apoi de perspectiva structuraliștilor a căror tendință era să ignore dimensiunea istorică a limbilor. Ideea acestora din urmă a fost combătută chiar din interior de A. Martinet, de exemplu, ce considera că la baza schimbărilor din limbă stă o cauză internă și anume „economia limbii”, prin care înțelegea o tendință a limbii de a accepta și de a impune acele forme și structuri care sunt convenabile pentru vorbitor adică necesită un consum minim de efort¹. Cel care a dovedit apoi lipsa de temeinicie a viziunii structuraliste asupra schimbărilor lingvistice a fost Eugen Coșeriu, care a dezvoltat viziunea lui Humboldt asupra limbii văzută ca o activitate umană creatoare și nu ca un obiect sau un organism natural.

„Neologismul a existat deci la noi de când există literatură românească” afirma Sextil Pușcariu în *Limba română*, subliniind faptul că împrumutul s-a manifestat în limbă, chiar și înainte de renașterea noastră ca popor romanic (PUȘCARIU¹, p. 368). El evidențiază efectul benefic pentru limba română pe care l-a avut împrumutul de-a lungul vremii: „neologismul latin sau neolatin a avut ca urmare o plămădire din nou a limbii române tot atât de importantă ca înprospătarea prin împrumuturi din slavonește” (*ibidem*, p. 375). Lingvistul român

* Acest articol reprezintă câteva extrase dintr-un capitol publicat deja în lucrarea *Neologismul în lexicografia românească*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, pp. 105-140.

¹ Pentru o detaliere a acestor perspective vezi și MUNTEANU 2005, pp. 305-310.

subliniază principalele cauze care generează afluxul de neologisme în limba română. În primul rând contactul direct cu vorbitorii altor limbi, apoi influența culturală din partea țărilor în care s-au format intelectualii români, precum și transformările sociale care generează schimbări inclusiv în limbă. S. Pușcariu enumeră printre aceste cauze și polisemia din limba română, oferind ca exemplu verbul *a așeza* pentru care descoperă peste 15 sensuri, unele vechi, altele primite în secolul al XIX-lea. De asemenea, căile de pătrundere a neologismelor au promovat pătrunderea unui mare număr de împrumuturi din alte limbi. Astfel, dezvoltarea științelor a impus crearea unor terminologii internaționale. Oamenii de știință au tendința „îndreptățită din punct de vedere teoretic, de a întrebuița o terminologie convențională, care în cea mai mare parte e latino-grecescă” (*ibid.*, p. 381).

Louis Derooy distinge patru indicii care marchează un împrumut: istoric, fonetic, morfologic și semantic (DEROY, p. 47). Criteriul istoric reprezintă istoria elementului lingvistic împrumutat, eventual, și a obiectului desemnat. Criteriul fonetic este considerat de autor ca fiind decisiv și cel mai semnificativ pentru un lingvist, întrucât are rolul de a evidenția istoria aceluia cuvânt. Cel de-al treilea mijloc prin care un împrumut poate fi decelat este criteriul morfologic. El permite descoperirea sursei unui termen sau a intermediarului prin care termenul s-a impus în limbă. Ultimul criteriu, cel semantic, este considerat a fi cel mai insuficient deoarece evoluția semantică a unui cuvânt trebuie susținută de dovezi din texte și documente istorice clare pentru a preîntâmpina existența mai multor variante asemănătoare. De aceea, acest criteriu este subsumat celui istoric.

A. Adelstein, I. Kuguel și G. Resnik propun în introducerea la dicționarul lor o serie de parametri pentru determinarea caracterului neologic al cuvintelor și anume: parametrul cronologic, cel psiholingvistic și cel lexicografic (ADELSTEIN–KUGUEL–RESNIK, pp. 11-12). Parametrul cronologic vizează istoria unui cuvânt. În acest caz, lingvistul poate determina neologicitatea unui termen urmărind prima sa atestare scrisă. Prin criteriul psiholingvistic sunt considerate ca neologice acele cuvinte pe care vorbitorul le percepe ca fiind noi. Prin vorbitori se poate înțelege atât o categorie concretă de oameni dintr-o comunitate în fața unor cuvinte candidate ca neologisme sau, dimpotrivă, vorbitorul ideal, reprezentat prin lingvistul lexicograf. Cel de-al treilea parametru, cel lexicografic, presupune delimitarea trăsăturii neologice a unui termen în funcție de includerea sa în dicționare. Astfel, un cuvânt care nu se află înscris într-o lucrare lexicografică poate fi considerat un neologism. Dată fiind complexitatea aplicării primelor două criterii, majoritatea lingviștilor consideră că cel lexicografic oferă, din punct de vedere metodologic, cele mai consistente informații; de aceea este cel mai des folosit în astfel de analize. În plus, dicționarele pot prezenta într-o viziune diacronică și evoluția anumitor termeni, putându-se evidenția caracterul neologic al acestora și prin gradul lor de instabilitate formală (grafică, fonetică sau morfologică) sau semantică.

2. Și în ceea ce privește calitatea de „cuvânt nou” al unui neologism au existat mai multe opinii. Dacă în anii '80 durata de viață a unui neologism era considerată, în

lingvistica franceză de exemplu, ca fiind în jur de 10 ani, în secolul al XXI-lea, lingviștii au tendința de a restrânge la jumătate durata acordată „sentimentului de neologie” (PRUVOST–SABLAYROLLES, pp. 36-37). De aceea concluzia celor doi cercetători citați este că „le sentiment de la néologie est fluctuant”. Același lucru a fost ilustrat și printr-un studiu realizat în Germania, care a arătat că, dacă în secolul al XIX-lea, în cazul terminologiilor tehnice, durata sentimentului neologic al unui termen era de 30 de ani, la mijlocul secolului trecut, ea era deja de maxim un an (BUSUIOC, p. 1). Acest lucru este generat de evoluția societății și de dezvoltarea fără precedent a mijloacelor de comunicare, care permit o difuzare foarte rapidă, dacă nu chiar instantanee, a informațiilor.

Analizând comparativ neologismele limbii române din secolul al XIX-lea și împrumuturile mai vechi, Iorgu Iordan afirmă că un cuvânt este neologism atât timp cât este perceput ca fiind nou. Totuși, din perspectiva evoluției limbii, caracterul neologic al cuvintelor cunoaște diferite grade. Această gradație nu trebuie analizată din punctul de vedere al vorbitorului, ci doar din cel al limbii. Autorul susține că pentru stabilirea unei astfel de gradații trebuie avute în vedere două criterii: cel al timpului și cel al frecvenței. Aceasta înseamnă că „cu cât un împrumut se învechește și are circulație largă, cu atât se pierde aspectul său de inovație” (IORDAN–ROBU, p. 310).

Încă din 1984, Th. Hristea susținea că toți termenii internaționali trebuie considerați ca neologisme. El precizează în *Sinteze de limba română* că „orice cuvânt așa-zis internațional trebuie considerat neologism, indiferent de vechimea lui în limbă. Astfel *filozof* și *filozofie*... sunt atestate în românește, încă din secolul al XVII-lea, dar aceasta nu ne împiedică să le includem în categoria neologismelor, din moment ce (sub o formă identică sau foarte asemănătoare) ele se mai întâlnesc... în multe alte limbi de cultură și de civilizație” (HRISTEA 1984, p. 51)².

Un cuvânt care-și pierde calitatea de „neologism” poate ajunge fie un termen uzual, fie chiar un arhaism. Este cazul multor turcisme și grecisme împrumutate în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, dintre care autorul amintește pe următoarele: *agă*, *pașă*, *diată* „testament”, *caimacam* „loțiuitor de domn”, *epistat* „polițai”, *catagrafie* „inventar, recensământ”, *politie* „oraș” și multe altele. Spre deosebire de acestea, „împrumuturile lexicale de origine latino-romană nu-și pierd calitatea de neologisme în limba română decât dacă încetează de a mai fi folosite”. Acest lucru se datorează, conform părerii autorului, statutului pe care aceste cuvinte îl au în limbă, și anume:

„Devenind cuvinte internaționale și fiind termeni de cultură și de civilizație, aceste împrumuturi continuă să rămână neologisme din punct de vedere al lingvisticii

² O opinie asemănătoare este exprimată și de Constantin Manea care menționa că „între neologisme, este de remarcat faptul că împrumuturile lexicale de origine latino-romană nu își pierd calitatea de neologism decât atunci când ies din uz” (MANEA, p. 192). Tot el afirmă că această tendință de internaționalizare a vocabularului românesc are ca efect și „sporirea gradului de sistematizare a limbii” (*ibidem*, p. 192).

românești, deși unele dintre ele au în limba noastră o vechime de cel puțin două secole” (HRISTEA 2004, p. 28).

Sunt oferite exemple de cuvinte atestate încă din secolul al XVII-lea, cum ar fi *filozof* și *filozofie* (în scrierile mitropoliților Varlaam și Dosoftei), citate deja mai sus, sau *patrie* (în *Biblia* de la București), dar și alte cuvinte cu etimologie multiplă care se regăsesc și în alte limbi romanice: *analiză*, *caracter*, *dietă*, *lampă*, *magnet*, *organism*, *ortografie*, *reumatism*, *telescop*, *teorie*. Un alt exemplu edificator, după părerea autorului, este neologismul *coroană* în opoziție cu termenul popular *cunună*. *Cunună* este un termen moștenit din latinescul *corona*, care a suportat acțiunea legilor fonetice în trecerea de la latină la română. Același *corona* a fost împrumutat și ca neologism, de aceea *coroană* nu și-a pierdut această calitate în ciuda atestării lui acum 300 de ani³. În plus, chiar dacă astfel de neologisme pătrund în varianta populară a limbii române, în special datorită școlii și mass-media, ele rămân neologisme „pentru simplul motiv că reprezintă împrumuturi latino-romanice și, mai rar, germanice, care au pătruns în română după reluarea contactului cu latinitatea și cu romanitatea occidentală, așadar când a început și procesul de modernizare a limbii noastre” (*ibidem*, p. 29). Iată câțiva dintre termenii care sunt asimilați deja în vorbirea populară: *agricultură*, *animal*, *armată*, *birou*, *centru*, *certificat*, *clasă*, *colectiv*, *coleg*, *contabil*, *depozit*, *deputat*, *doctor*, *document*, *elev*, *exemplu*, *exista*, *familie*, *fotografie*, *general*, *guvern*, *idee*, *instrument*, *internet*, *kilometru*, *libertate*, *militar*, *mușică*, *parlament*, *pensie*, *plan*, *recoltă*, *reformă*, *restaurant*, *secretar*, *senator*, *social*, *taxă*, *telefon*, *vacanță*, *vaccin* și altele.

Deși astfel de situații nu se regăsesc în abordările din celelalte limbi romanice, întrucât atestarea în dicționare sau în limba literară face ca un termen să-și piardă statutul de neologism, Th. Hristea consideră că, în limba română această calitate rămâne din cel puțin trei motive: pe de o parte, pentru că aceste cuvinte au pătruns destul de târziu în limbă, pe de altă parte, aparțin fondului lexical internațional și, nu în ultimul rând, pentru că denumesc noțiuni de cultură (mai ales spirituală).

Determinarea duratei statutului de neologism pentru un cuvânt este considerată o „problemă spinoasă” pentru lingvistica românească, de către E. Dănilă și G. Haja. Autoarele evidențiază faptul că la nivelul corespondențelor lexicale, o cronologizare relativă poate oferi anumite soluții. Soluția propusă este, din perspectiva noastră, una care poate aduce cercetătorilor vocabularului informații mult mai precise și mai bogate ce pot duce la analize mult mai profunde și mai exacte a acestei probleme:

„Dacă am putea folosi, ca pe un instrument de lucru curent, o bază de date accesibilă și cât mai completă, cronologia absolută ar putea deveni o sursă de noi informații, cel puțin interesante, facilitând cercetarea mai exactă a proceselor lingvistice, inclusiv în privința determinării duratei statutului de neologism a unui cuvânt” (DĂNILĂ–HAJA, p. 72).

E. Dănilă și G. Haja consideră că absența unei „biblioteci electronice” pentru limba română afectează semnificativ analiza lexicografică la toate nivelurile ei.

³ Cf. DILR, p. 155.

Metoda folosirii și analizei corpusurilor mari de texte dintr-o limbă este una larg folosită la nivel european. Aceste baze de date sunt formate fie din textele literare contemporane, fie din presa scrisă, lucru care facilitează mult analiza neologismelor și oferă cercetătorilor posibilitatea de a analiza evoluția unui neologism de la prima sa ocurență precum și contextele în care el apare. De aceea, abordarea europeană a acestei probleme este diferită de cea a lingvisticii românești.

De exemplu, Louis Guilbert evidențiază dificultatea precizării cu exactitate a momentului în care un termen își pierde calitatea de neologism, de vreme ce afirmă că: „Selon notre conception, un terme d'origine étrangère cesse d'être néologique à partir du moment où il est entré dans le système linguistique de la langue d'accueil, c'est-à-dire quand, précisément, il cesse d'être perçu comme terme étranger. Cette installation doit être jugée du point de vue des processus linguistiques qui conduisent à cette intégration plutôt que décidée sur le seul critère de la mention dans les dictionnaires de la langue” (GUILBERT, pp. 95-96). Th. Hristea consideră firesc faptul că un neologism își pierde caracterul neologic cu timpul, dar menționează că această afirmație a lingvistului francez nu este totdeauna valabilă și pentru limba română: „din punctul de vedere al lingvisticii românești, există unii termeni cu o vechime de cel puțin un secol sau două, care (în anumite condiții) își păstrează statutul de neologism chiar dacă au pătruns definitiv în limba populară” (HRISTEA 2004, p. 24).

Și Maria Cabré, citându-l pe L. Guilbert, consideră că un termen își pierde caracterul neologic atunci când este introdus într-un dicționar (NEOLOGIA, p. 18). Și aceasta pentru că, înainte de a fi trecut într-o lucrare lexicografică cu rol normativ, un neologism trece prin câteva faze de adaptare în limba țintă: el apare ca un act individual, apoi prin acte repetate el se instalează în limbă și, la urmă, este lexicalizat, devenind un cuvânt pe deplin stabilit în limbă.

Subliniem încă o dată acest fapt și anume că pentru alte școli lingvistice calitatea de neologism se pierde în timp, ea încetând definitiv prin integrarea aceluși termen în dicționarele de limbă, neologia fiind considerată un concept eminentemente sincron. Dimpotrivă, în lingvistica românească, așa cum menționează Ioana Vintilă-Rădulescu, „eticheta de neologism este definitiv lipită de cuvintele respective” (VINTILĂ-RĂDULESCU, în SGFC, p. 443), în ciuda faptului că vorbitorii obișnuiți nu le mai disting ca fiind împrumutate, acestea fiind perfect adaptate sistemului limbii române.

3. „L'emprunt est un intrus” menționa L. Derooy vorbind despre căile de pătrundere ale împrumutului (DEROY, p. 215). Această percepție este motivată și de numeroasele probleme de adaptare pe care le generează un împrumut într-o limbă. Trăsăturile fonologice, morfologice, sintactice și semantice proprii pot opune o anumită rezistență în adaptarea la sistemul limbii receptoare. Nu este de neglijat nici atitudinea vorbitorilor care, cunoscând limba de baza a aceluși termen, tind să păstreze în limba maternă caracteristicile termenului împrumutat. Așadar, istoria fiecărui cuvânt este unică și implică adoptarea și adaptarea lui într-o altă limbă

depind de o varietate de factori lingvistici, sociali și psihologici. L. Deroy distinge trei grade de adaptare a unui împrumut (*ibidem*, pp. 215-234). În primul rând, am avea un împrumut de sens, când nu este împrumutat un termen nou, ci un sens nou este adăugat unui termen deja existent, caz în care vorbitorii neavizați pot percepe această schimbare ca pe o evoluție semantică, nicidecum ca pe un împrumut. În al doilea rând, un termen dintr-o limbă străină poate fi calchiat, adică poate fi creat un termen indigen pe baza unei corespondențe lexicale. Astfel, calcul este privit ca un „emprunt par traduction” după terminologia lui Ch. Bally. Calcul poate fi motivat fie de existența unei situații de bilingvism, fie de dorința de a evita forma străină și de a căuta exprimarea aceleiași idei prin mijloacele limbii proprii. În al treilea rând, împrumutul unui cuvânt este considerat de fapt un împrumut total, sau brut. Însă și în acest caz se pot distinge două categorii: peregrinismele sau xenismele și împrumuturile propriu-zise. Xenismele sunt considerate acele cuvinte percepute ca fiind străine de către vorbitori, pe când împrumuturile propriu-zise sunt deja adaptate în limbă. Deși consideră uzul ca determinant în delimitarea celor două categorii, totuși L. Deroy recunoaște faptul că însuși uzul variază de la o epocă la alta și de aceea cele două categorii nu pot fi delimitate exact. De obicei, xenismele își păstrează grafia și modul de pronunțare din limba de bază, pe când împrumuturile tind să se adapteze modelelor articulatorii și grafice din limba care le-a preluat. În plus, odată adaptați într-o limbă, termenii împrumutați nu mai sunt percepuți ca fiind străini, ci ei evoluează după modelul cuvintelor din fondul vechi al limbii.

O atitudine asemănătoare față de împrumutul lexical găsim și la André Goosse. Lingvistul belgian, membru al Consiliului internațional al limbii franceze chiar din 1967, anul înființării sale, a fost preocupat de probleme neologizării limbii franceze și de reforma ortografică. În 1975 el publică o lucrare intitulată *La néologie française aujourd'hui: observations et réflexions* în care analizează neologismele contemporane vremii sale. Referindu-se la procesul de neologizare a limbii, dintr-o perspectivă structuralistă, el afirmă:

„La néologie est à la fois un bien et un mal. Un bien, parce qu'elle montre que la langue est capable de s'adapter à des conditions nouvelles, qu'elle n'est pas figée dans une sorte de perfection qui serait le contraire même de la vie. Un mal parce qu'elle rompt sans cesse l'équilibre qui est à la base de la notion même de système, parce qu'elle oblige le lecteur à s'adapter sans cesse, et non seulement le locuteur, mais aussi l'auditeur: pour que la communication garde son efficacité, il faut que tous les usagers s'adaptent ensemble à la nouvelle situation” (GOOSSE, p. 69).

Subliniind că resursele limbii sunt aproape inepuizabile, el enumeră mijloacele de îmbogățire a limbii franceze și anume: derivarea, compunerea, împrumutul, abrevierea etc. Ca membru în Le Conseil supérieur de la langue française, Goosse s-a concentrat asupra reformelor ortografice propuse de Consiliu în încercarea de a impune anumite reguli care să evite dezordinea și arbitrarul în scriere. Reforma propusă de el o găsim sistematizată în lucrarea din 1991, *La nouvelle orthographe*.

Marcel Diki-Kidiri analizează fenomenul adaptării neologismelor din perspectiva unei comunități lingvistice, în contextul în care elementul de noutate ar putea veni din exterior sau din interior. Când este vorba de un element împrumutat dintr-o altă comunitate în care este deja integrat, el poate fi acceptat ca atare sau dimpotrivă poate fi comparat cu alte elemente „autohtone”, din aceeași sferă semantică și la final chiar poate fi resemantizat după specificul cultural al comunității „receptoare”. Deosebirile culturale dintre cele două comunități lingvistice afectează schimbul de noțiuni și idei și produc uneori ceea ce Diki-Kidiri numea „undă de șoc culturală” prin care înțelegea „l'ensemble des transformations nécessaires pour que le nouveau intègre la culture de la communauté réceptrice. Ces transformations concernent aussi bien la reconceptualisation du nouveau, la reformulation de son expression, que la révision des préjugés qui, au sein de la communauté réceptrice, peuvent gêner ou même empêcher son appropriation” (DIKI-KIDIRI, p. 26-27). Această „undă de șoc culturală” variază în funcție de diferențele culturale dintre cele două comunități și de statutul limbii „donatoare” în raport cu limba care împrumută. Limba „receptoare” trebuie să fie capabilă să amortizeze această undă de șoc adaptând termenul împrumutat după modelele fonetico-fonologice, morfosintactice și semantice proprii (*ibidem*, p. 94).

În literatura de specialitate românească, necesitatea adaptării împrumuturilor a fost subliniată de majoritatea cercetătorilor limbii. Alexandru Philippide consideră că așa cum un lichid ia forma vasului în care este pus, tot așa elementele împrumutate intră într-un proces de transformare imediat ce intră într-o limbă nouă: „orice element limbistic se împrumută, de va fi cuvânt, ori formă gramaticală ori sunet, niciodată nu rămâne exact în starea de origină, ci ș-o modifică prin analogie după firea limbii împrumutătoare” (PHILIPPIDE, p. 158). Lingvistul român afirmă că prin analiza schimbărilor suferite de un anumit termen se poate deduce vechimea acestuia în limbă întrucât, „odată primite în limbă cu forma cuvenită, data de materialul apercceptor [adică autohton], cuvintele, formele gramaticale și sunetele împrumutate se supun la toate schimbările provocate de diferite principii, câte vor fi în vigoare de la momentul împrumutării înainte” (*ibidem*, p. 161). Un element pe care autorul îl menționează ca fiind definitoriu în procesul adaptării împrumuturilor îl constituie cunoștințele lingvistice ale individului care face împrumutul. Când cel care împrumută un cuvânt cunoaște și limba din care preia acel termen, atunci el adaptează termenul la specificul limbii sale. De asemenea, gradul de asemănare dintre cele două limbi determină gradul de adaptare a elementelor împrumutate: „adaptarea la materialul apercceptor poate avea diferite grade din punct de vedere al asemănării între elementul împrumutat și elementul apercceptor” (*ibid.*, p. 161). În cazul în care un cuvânt este preluat dar nu este adaptat limbii, atunci el „rămâne izolat, până când ori se alipește brusc de un grup, cu care n-are nici o legătură și cu care se adaptează prin violente analogii, ori este expus în stare de izolare la puternice alunecări de sunet și de înțeles” (*ibid.*, p. 162).

Necesitatea adaptării oricărui împrumut este susținută și de Gh. Adamescu care afirmă că doar așa termenii noi pot intra în tezaurul limbii care i-a primit:

„cuvintele care intră într-o limbă nouă primesc modificări și numai astfel pot intra în tezaurul comun al limbii celei noi sau trăiesc complet izolate și se scriu între ghilimele” (ADAMESCU, p. 72). În viziunea autorului, pentru ca un astfel de termen străin să poată fi integrat în sistemul limbii în care a fost împrumutat, se cer îndeplinite trei condiții:

1. „să se înlocuiască sunetele care lipsesc în limba noastră,
2. să i se dea un accent,
3. să i se dea o formă gramaticală” (*ibidem*, p. 72).

În capitolul al doilea din lucrarea sa, Gh. Adamescu analizează în special transformările suferite de împrumuturile din franceză, analizate din cele trei perspective menționate. El afirmă că un neologism intrat în limba română se poate adapta sub aspectul formei, în două moduri:

- „sau păstrând, în cea mai mare parte a volumului său, forma originară și luând numai terminațiune gramaticală românească,
- sau continuându-se cu vreun prefix ori sufix românesc ori cu alt cuvânt, dând naștere unei forme hibride, din punct de vedere al originii” (*ibid.*, p. 92).

În final, autorul subliniază faptul că ceea ce ar trebui să ducă la împrumutul din alte limbi rămâne criteriul necesității, adică preluarea acelor termeni care denumesc noi realități culturale și sociale.

Analizând influențele asupra limbii române, Sextil Pușcariu consideră că împrumuturile lexicale nu sunt o dovadă a sărăciei limbii în mijloacele sale de exprimare, întrucât aceste neologisme coexistă alături de expresiile vechi românești. Elementele lexicale noi dovedesc, în opinia autorului, „o lipsă de simț tradiționalist și un mare prestigiu pentru ceea ce este străin, o neobișnuită putere de adaptabilitate la orice formă nouă, o înțelegere fulgerătoare a mecanismului construcției străine și a aluziei cuprinse în expresia metaforică, și, înainte de toate, o adevărată pasiune de a-și îmbogăți limba cu posibilități nouă de exprimare plastică și nebanalizată” (PUȘCARIU¹, p. 365).

S. Pușcariu afirmă în primul volum din lucrarea sa, *Limba română*, că în istoria limbii, adaptarea neologismelor nu a constituit întotdeauna o grijă pentru cărturarii români. Astfel „în literatura veche, problema neologismului nu formează o preocupare colectivă, ci fiecare scriitor o rezolvă după cum îi dictează bunul simț” (*ibidem*, p. 368). Această atitudine avea să se schimbe prin „orientarea bruscă spre Apus”, spre popoarele neolatine, transformare ce a făcut ca neologismul să devină „o problemă lingvistică și literară” pentru majoritatea intelectualilor români. Astfel, „neologismul de origine latină sau neolatină a produs o reromanizare a limbii noastre, îmbogățind-o cu un număr de elemente romanice, care umpleau golurile iscate prin uzarea firească și pierderea cuvintelor strămoșești, în locul cărora se introduseseră vorbe străine”. De acest curent al neologizării sunt afectate inclusiv compartimentele limbii culte întrucât „cuvintele culturale și acel vocabular pe care clasa cultă îl împrumutase în diferite epoci pe cale cărturărească de la popoarele vecine (și care începuseră să intre și în graiul popular) fură și ele înlocuite, de tot sau parțial, prin neologisme romanice” (*ibid.*, p. 370).

Pentru a sublinia traseul diferit al neologismelor într-o limbă, autorul folosește o comparație plastică inspirată din viața cotidiană:

„Neologismele ce năvălesc în limbă se pot asemăna cu trenurile încărcate cu străini, care intră în găurile orașelor mari. Unii din călători coboară pentru ca peste puțin timp să se urce iarăși în tren și să plece mai departe: sunt neologisme cu o viață efemeră, care nu izbutesc să se încetățenească în limbă. Sunt însă călători care intră în oraș și rămân acolo. Unii sunt singuri și numai încetul cu încetul se obișnuiesc în noua lor patrie, păstrând caracterul străin toată viața lor. Alții însă sunt așteptați în gară de rude și prieteni, care-i îmbrățișează la sosire și în societatea cărora rămân mereu. Acestea sunt neologismele care dela intrarea lor în limbă au fost asimilate elementului băștinaș și au intrat în familia cuvintelor înrudite etimologicește” (*ibid.*, p. 401).

Lingvistul român insistă asupra atitudinii pe care trebuie să o aibă cel care utilizează neologismul: „măsura în care voi întrebuința neologismul nu mi-o poate da decât bunul simț și tactul. Neologismul e cerut de ambianța în care-l întrebuințez și e justificat de pregătirea auditoriului meu de a-l înțeleg și de a-l gusta” (*ibid.*, p. 389). El a subliniat faptul că neologismele trebuie să se adapteze sistemului limbii române și să devină parte integrantă din ea. Însă, autorul recunoaște faptul că „în privința îmbrăcării neologismului în haină românească nu există o regulă”. Mai mult, acest proces diferă de la o epocă la alta, căci „mai demult, românizarea aceasta se făcea în măsură mai mare decât azi” (*ibid.*, p. 401). Nici traducerea neologismelor prin cuvinte românești nu sunt considerate benefice de către lingvistul român pentru că astfel limba ar fi sărăcită prin mărirea polisemiei unor cuvinte vechi. Lingvistul clujean subliniază efectul benefic pe care l-a avut folosirea neologismelor pentru limba română, atunci când au fost folosite corect, pentru că au schimbat aspectul limbii, încadrând-o din nou în spiritualitatea romanică și îndepărtând-o de comunitatea „balcanică” (*ibid.*, p. 415).

Un element important în ce privește cultivarea limbii naționale îl reprezintă atitudinea față de inovațiile lingvistice, consideră Al. Graur. El afirmă că, deși se recunoaște ideea că limba trebuie să se schimbe, aceasta nu înseamnă că ar trebui acceptate toate schimbările. De asemenea, el subliniază faptul că „marea mobilitate a vocabularului se explică prin legătura lui directă cu modul de viață” (GRAUR 1978, p. 40).

Într-o altă lucrare, Al. Graur analizează situația împrumuturilor în limba română, oferind o perspectivă generală asupra varietății elementelor neologice care au influențat limba română de-a lungul vremii:

„Spre deosebire de limbile romanice apusene, româna n-a primit împrumuturi din latinește decât târziu și, direct, relativ puține. Întâi au venit din polonă, iar în Transilvania, probabil, din maghiară. În secolele XVII-XVIII elementul internațional era reprezentat mai mult prin cuvinte grecești, venite direct din grecește sau prin slavă (*alfavit, mihanizim* etc.) refăcute mai

târziu după model apusean, adică trecute prin latină (*alfabet, mecanism*). Tot prin greacă au venit, mai ales în jurul anilor 1800, cuvinte franțuzești, italienești și mai puțin englezești, cu unele modificări de pronunțare. Apoi a intervenit, ca intermediar, rusa, prin care au pătruns la noi numeroase elemente internaționale, majoritatea latinești, grecești, franțuzești. În sfârșit, în a doua parte a secolului al XIX-lea și în secolul al XX-lea, ne-am adresat direct limbilor apusene, în primul rând francezei” (GRAUR 1968, p. 278).

În ce privește evoluția împrumuturilor în limba română actuală și posibilitatea ca acestea să fie înlocuite cu altele, de obicei, de altă proveniență, într-o perioadă următoare, așa cum s-a mai întâmplat în limbă, autorul afirmă că: „Lucrul nu pare cătuși de puțin probabil”. Și aceasta se datorează schimbărilor sociale profunde care afectează inclusiv limbile vorbite, întrucât „în trecut influențele venite din diferite direcții se încrucișau și se succedau, o modă elimina pe alta; astăzi din toate părțile vin aceleași cuvinte internaționale, pentru că s-au introdus și se introduc în toate limbile” (*ibidem*, p. 290).

Aceeași idee este susținută și în articolul dedicat cultivării limbii române, în care autorul afirmă următoarele:

„Împrumuturile nu sunt o problemă prea gravă, mai exact spus nu au fost până acum, deoarece cuvintele noi s-au înlocuit mereu unele pe altele, contactul cu o nouă populație introducea noi termeni, dar în același timp elimina o mare parte a împrumuturilor precedente astfel că fondul principal, care e foarte vechi, rămânea în mare parte același” (GRAUR 1978, p. 40).

Însă, subliniază lingvistul român, situația nu mai este aceeași în zilele noastre și aceasta pentru că „vocabularul devine internațional, același la toate popoarele”. Acest nou context social care afectează limba are, din perspectiva autorului, cel puțin două avantaje atât pentru umanitate cât și pentru limbile vorbite și anume: pe lângă faptul că internaționalizarea vocabularului permite înțelegerea mai ușoară cu vorbitorii altor limbi, se va produce „o consolidare relativă a masei vocabularului”. Adică, limba va continua să evolueze preluând noi termeni și renunțând la cei vechi, dar „nu va mai exista concurență între limbile din care se împrumută, astfel încât mare parte a termenilor noi vor fi păstrați la fel cu cei din fondul principal” (*ibidem*, p. 41). Pe lângă toate acestea, Al. Graur este de părere că orice nouă limbă care va îndeplini funcția de limbă de comunicare internațională va trebui să utilizeze terminologia neolatină, iar acest lucru va favoriza o și mai bună adaptare a împrumuturilor în limba română: „orice nouă limbă ar ajunge la rolul de instrument pentru înțelegerea pe scară internațională va trebui obligatoriu să adopte, dacă nu a făcut-o mai înainte, terminologia neolatină” (GRAUR 1968, p. 290).

În ce privește efectul produs de intrarea împrumuturilor în vocabularul românesc, Iorgu Iordan consideră că acestea „afectează cel mai puțin raporturile unităților lexicale în sistemul vocabularului românesc, deoarece, cel puțin în faza incipientă a pătrunderii lor în circulație, nu sunt motivate ca structuri lingvistice” (IORDAN–ROBU, p. 311).

Lingvistul român consideră că puține sunt împrumuturile care nu se adaptează limbii române, ci își păstrează statutul fonetico-fonologic și lexical avut în limba de origine, de multe ori și din cauza faptului că nu se încadrează într-o paradigmă morfologică. Adaptarea neologismelor este, în concepția autorului, „un fenomen natural determinat de presiunea sistemului, iar aspectele ei depind de un întreg complex de împrejurări” (*ibidem*, p. 314), adaptarea realizându-se sistematic după normele limbii române. I. Iordan amintește faptul că adaptarea are și alte cauze și anume deprinderile articulatorii ale vorbitorilor, o anumită bază de articulare care modelează forma cuvintelor împrumutate depărtându-se de pronunțarea din limba sursă. De aceea, în procesul adaptării termenilor străini, „un mare rol are analogia, adică apropierea de aspectul formal al cuvintelor existente în limba care împrumută”.

În acest proces, limba română are și avantajul că împrumuturile din fondul latino-romanic nu întâmpină greutăți prea mari la pătrunderea în limba română. Cu toate acestea, consideră filologul român, „adaptarea este un proces de oarecare durată, cu perioade de fluctuații, până când cuvântul își găsește forma potrivită care să-l fixeze în sistemul existent. Durata perioadei de adaptare depinde mai ales de frecvența în circulație a cuvântului” (*ibid.*, p. 314). De asemenea, această evoluție nu se face de la sine, ci este determinată și de dezbaterile teoretice ale intelectualilor români preocupați de cultivarea limbii.

Iorgu Iordan evidențiază și câteva cazuri de inovații, prin care pronunțarea din limba de bază se regăsește și la unii vorbitori români care caută să rostească acele cuvinte ca în limba de împrumut:

„S-ar putea vorbi, de exemplu, despre unele rudimente de influență a împrumuturilor asupra sistemului fonetico-fonologic, în măsura în care anumiți bilingvi, cunoscători ai francezei, pronunță o variantă rotunjită a lui /e/ în cuvinte ca [præmieră, lofœr]; o variantă palatalizată și anteriorizată a lui /u/ în cuvinte ca [alyră, koafyră] etc., o variantă palatalizată a lui /n/ în cuvinte ca [viŋ'jetă, koŋ'jak] etc. Timpul ne va arăta dacă aceste inovații au șansa de a pătrunde în sistemul fonologic românesc ori sunt numai niște fluctuații trecătoare ale procesului de adaptare” (*ibid.*, p. 316).

Analizând exemplele oferite, după trecerea a 30 de ani, putem remarca faptul că pronunțarea după modelul limbii franceze a constituit doar o fluctuație trecătoare, în cazul termenilor ca *premieră*, *șofer*. În DOOM² nu găsim variante de pronunțare pentru cuvinte precum *coniac*, *coafură*, *viniță*, cu alte cuvinte ele s-au adaptat sistemului fonologic românesc. Doar pentru *alură* se menționează faptul că se pronunță [alüră].

În concluzie, el menționează că cele mai multe fluctuații în procesul de adaptare a împrumuturilor neologice au existat în secolul al XIX-lea, până la impunerea unei norme unitare și că acum, adaptarea are loc, în cele mai multe cazuri, după sistemul limbii române.

Referindu-se la procesul de adaptare în limba română a împrumuturilor aloglote, Gavril Istrate menționează:

„Suntem, probabil, una dintre limbile cu cea mai mare putere de asimilare a neologismului. Să se datorească faptul acesta numai înrudirii cu limbile din care împrumutăm ori își spune cuvântul, cumva, și caracterul deosebitor al limbii noastre, față de unele limbi europene care își îmbogățesc vocabularul prin compunere (germana, rusa, maghiara)?

Oricare ar fi explicația, trebuie să conchidem că limba română dispune de o posibilitate aproape nelimitată de a împrumuta elemente neologice, că datorită acestui fapt cuvintele moștenite din latinește nu mai ocupă primul loc, sub raport statistic, în cadrul vocabularului românesc; ele se găsesc abia pe locul al treilea, după formațiile românești și după neologismele latino-romanice. Nu ne referim aici și la frecvența acestor cuvinte, unde elementele latinești continuă și vor continua, multa vreme, să dețină primul loc” (ISTRATE, p. 42).

Pentru Ștefan MUNTEANU, fenomenul adoptării neologismelor este o problemă de cultură, pe când adaptarea lor la sistemul unei limbi este o problemă de lingvistică ce trebuie explicată și prin alți factori decât simplul transfer de noțiuni de la o limbă la alta (MUNTEANU-ȚĂRA, p. 255). Adoptarea termenilor neologici este determinată de faptul că împrumuturile din alte limbi aduc cu ele valori semantice noi generate de un alt mod de a gândi raporturile dintre noțiuni și realitățile reprezentate de ele.

Dovedindu-se de o mare acribie în analiza etimologiei neologismelor, Theodor Hristea a analizat, în numeroase studii, etimologia controversată a unor neologisme și a semnalat împrumuturile recente care ar trebui introduse în lucrările lexicografice. El a subliniat și faptul că „cele mai multe împrumuturi neologice din limba română au o etimologie multiplă” (HRISTEA 1968, p. 104). Și de aceea „mai ales pentru folosirea corectă a unor neologisme, cunoștințele etimologice sunt adeseori de o indiscutabilă utilitate... chiar indispensabile” (HRISTEA 2000, p. 335), iar pe lângă acestea este importantă și cunoașterea limbii latine. Etimologia cuvintelor⁴ a fost o preocupare pentru mulți lingviști și de multe ori o problemă spinoasă pentru lexicografi. E. Dănilă și G. Haja consideră că „problemele puse de stabilirea etimologiei unui cuvânt sunt determinante pentru realizarea structurii

⁴ Referindu-se la această problemă, George Giuglea consideră etimologia doar o parte din istoria unui cuvânt. De aceea, în lucrarea *Cuvinte românești și romanice* el urmărește „istoria în sine a unor cuvinte, pornind de la lucrurile la cari se referă sau de cari au fost legate altădată”, realizând câteva studii despre etimologia și evoluția unor cuvinte care țin de activitățile de bază ale românilor, cu referiri la diverse dicționare. El afirmă că „istoria cuvintelor este strânsă de aceea a raporturilor istorico-geografice între popoare. Preocuparea lingvistului nu trebuie să se oprească prin urmare la stabilirea etimologiei propriu-zise, oricât de importantă și de grea ar fi aceasta, ci să caute toate legăturile ce le poate avea un cuvânt cu viața popoarelor” (GIUGLEA, p. 109). El sugerează, în acest sens, discipline ca istoria și etnografia care pot oferi material necesar și suficient lingvisticii.

semantice a articolului de dicționar” (DĂNILĂ-HAJA, p. 75). Sunt enumerate trei tipuri de situații în care se poate încadra un neologism la nivel etimologic și anume: cu etimologie unică, cu etimologie multiplă și cu etimologie controversată. În ultima categorie se încadrează neologismele pentru care lucrările lexicografice oferă informații etimologice diferite și uneori chiar controversate. Referindu-se la dicționarele academice contemporane – și anume DEX², DLRM, DLR și MDA – Th. Hristea avertizează asupra greșelilor etimologice. Din perspectiva sa, această situație este generată de trei factori: „e vorba mai întâi de *insuficiența cunoaștere a criteriilor de stabilire a unei etimologii corecte*, apoi de puținătatea și precaritatea cunoștințelor referitoare la *sistemul de formare a cuvintelor în limba română*, precum și de neputința unor redactori sau revizori de a deosebi *creațiile interne românești de împrumuturi și de calcurile după modele străine*” (HRISTEA 2007, p. 23). De asemenea, el a indicat și criteriile prin care se pot selecta neologismele care ar trebui inserate în dicționare. În general, un neologism este admis în dicționare cu condiția să îndeplinească două criterii fundamentale și anume: să fie atestat de mai multe ori, în cel puțin două stiluri ale limbii literare și să denumească un lucru sau concept inexistent sau necunoscut anterior în limbă pentru care nu s-a găsit un termen atât de potrivit ca cel neologic. Pe lângă acestea el a mai adăugat alte patru condiții:

- a. „prezența neologismului respectiv și în alte limbi decât cea din care a fost împrumutat, deci tendința lui de a deveni un element lexical internațional;
- b. însușirea de a fi ușor adaptabil la sistemul fonologic și morfologic al limbii noastre;
- c. capacitatea de a da naștere la derivate și compuse ori de a se încadra, fără dificultăți, într-o familie lexicală preexistentă;
- d. tendința pe care o manifestă de a dezvolta sensuri noi, de obicei figurate, ca o consecință a frecvenței lui întrebuițări” (HRISTEA 1972, p. 186).

O altă preocupare a lingvistului român a fost legată de ortografia și ortoepia neologismelor și de cum sunt reflectate acestea în diferitele dicționare românești. În studiul *Ortografia și ortoepia neologismelor românești (cu specială referire la împrumuturile recente)* el compară neologismele înregistrate în câteva dicționare românești (din DN³, DEX, DEX-S, DCR, D. ENC., M. D. ENC., V. BREBAN, D., V. BREBAN, D. G.) pe care le consideră a fi în număr de 50000 și le împarte în trei categorii, după felul în care sunt scrise:

1. „ortografiate cum se pronunță (adică reproduse fonetic): *meci, fular*;
2. *ortografiate etimologic* (adică scrise ca în limba din care provin);
3. *ortografiate de o manieră hibridă* (deci care combină grafia etimologică și pronunțarea străină dând naștere unor forme ce se îndepărtează, mai mult ori mai puțin, atât de scrierea, cât și de rostirea originară): *bulevard, computer, bungalow*. (HRISTEA 1995, pp. 39-40).

Este remarcat faptul că neologismele reproduse fonetic alcătuiesc marea majoritate a împrumuturilor românești și faptul că se scriu așa cum se pronunță „constituie unul dintre uriașele avantaje ale ortografiei noastre”. Acești termeni sunt adaptați la sistemul fonetic și morfologic la limbii române și au o frecvență destul de

mare în cel puțin două stiluri ale limbii literare. Analizează apoi neologismele din limbile engleză, franceză, germană, spaniolă și italiană ilustrând diferențele și probleme de adaptare ortografică și ortoepică. El sugerează înregistrarea în DOOM și în celelalte dicționare a cât mai multor neologisme recente pentru a se elimina cât mai multe din discordanțele dintre scrierea și pronunțarea lor. „Folosirea neologismelor generează cele mai numeroase și cele mai grave greșeli de exprimare”, de aceea este nevoie de mai multă atenție acordată predării și cultivării limbii (*ibidem*, p. 52). Nu în ultimul rând, el insistă pe formarea unei culturi lingvistice a vorbitorilor români din care să facă parte și noțiunile despre scrierea, pronunțarea și întrebuintarea corectă a neologismelor.

Marius Sala susține că felul în care o limbă adaptează împrumuturile lingvistice străine descrie de fapt cultura acelei limbi și atitudinea față de cuvintele străine. Astfel „ușurința sau dificultatea cu care o cultură acceptă împrumuturi în vocabularul limbii ei poate indica relativul său conservatorism și, de asemenea, forța relativă a celor două culturi. O cultură foarte tradițională și excentrică poate refuza împrumuturile sau, dacă le acceptă, le supune la mari schimbări fonologice, semantice și chiar sintactice, adaptându-le la structura lor gramaticală” (SALA, p. 236). De aceea, studiul cuvintelor împrumutate este relevant nu numai pentru a evidenția influențele culturale dintr-o limbă, dar și sensul în care se manifestă aceste influențe.

Referințe bibliografice

- ADAMESCU = Adamescu, Gh., *Adaptarea la mediu a neologismelor*, în „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii literare”, seria a III-a, tom VIII, București, 1936–1938, p. 49-78.
- ADELSTEIN–KUGUEL–RESNIK = Andreína Adelstein, Inés Kuguel, Gabriela Resnik, *1300 neologismos en la prensa argentina*, 1^a ed., Los Polvorines, Universidad Nacional de General Sarmiento, 2008.
- BUSUIOC = Ileana Busuioc, *Despre neologisme și neologie*, în revista „UniTerm. Revistă electronică de terminologie”, Timișoara, nr. 4/2006, disponibilă la adresa de internet: http://www.litere.uvt.ro/uniterm4_2006.htm.
- DĂNILĂ–HAJA = Elena Dănilă, Gabriela Haja, *Neologismul din perspectivă lexicografică*, în „Studii și cercetări lingvistice”, LVI; nr. 1–2, ianuarie–decembrie, 2005, pp. 71-78.
- DEROY = Louis Deroy, *L'emprunt linguistique*, Paris, Société d'Édition «Les Belles Lettres», 1956.
- DIKI-KIDIRI = Marcel Diki-Kidiri, *Le vocabulaire scientifique dans les langues africaines. Pour une approche culturelle de la terminologie*, avec les contributions de Edema Atibakwa Baboya, Mercedes Suárez de la Torre, Antoni Nomdedeu Rull, Chérif Mbodj, Paris, Editions Karthala, 2008.
- DILR = Gheorghe Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, *Dicționarul împrumuturilor latino-romance în limba română veche (1421–1760)*, București, Editura Științifică, 1992.
- DOOM² = *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.

- GIUGLEA = George Giuglea, *Cuvinte românești și romanice. Studii de istoria limbii, etimologie, toponimie*, Ediție îngrijită, introducere, bibliografie, note și indice de Florența Sădeanu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
- GOOSSE = André Goosse, *La néologie française aujourd'hui: observations et réflexions*, Paris, Conseil international de la langue française, 1975.
- GRAUR 1968 = Al. Graur, *Tendențele actuale ale limbii române*, București, Editura Științifică, 1968.
- GRAUR 1978 = Al. Graur, *Probleme ale cultivării limbii*, în „Limbă și literatură”, vol. I, București, 1978, pp. 39–46.
- GUILBERT = Louis Guilbert, *La créativité lexicale*, Paris, Librairie Larousse, 1975.
- HRISTEA 1972 = Theodor Hristea, *Împrumuturi și creații lexicale neologice în limba română contemporană*, în „Limba română”, anul XXI; nr. 3, București, Editura Academiei Române, 1972, pp. 185-199.
- HRISTEA 1984 = *Sinteze de limba română*, Mioara Avram, Grigore Brâncuș, Gheorghe Bulgăr, Georgeta Ciompec, Ion Diaconescu, Theodor Hristea, Rodica Bogza-Irimie și Flora Șuteu. Coordonator: Theodor Hristea. Ediția a treia, revăzută și din nou îmbogățită. București, Editura Albatros, 1984.
- HRISTEA 1995 = Theodor Hristea, *Ortografia și ortoepia neologismelor românești (cu specială referire la împrumuturile recente)*, în „Limbă și literatură”, anul XI, vol. II, București, 1995, pp. 36-53.
- HRISTEA 2000 = Theodor Hristea, *Neologisme de origine latino-romanică impropriu folosite*, în „Studii și Cercetări Lingvistice”, LI, nr. 2, București, 2000, pp. 335-348.
- HRISTEA 2004 = Theodor Hristea, *Conceptul de neologism (cu specială referire la limba română)*, în volumul *Tradiție și inovație în studiul limbii române. Actele celui de-al 3-lea Colocviu al Catedrei de Limba Română (27–28 noiembrie 2003)*. Coordonator: Gabriela Pană Dindelegan, Secretari de redacție: Oana Uță Bărbulescu, Cristian Moroianu, București, Editura Universității din București, 2004, pp. 23-36.
- HRISTEA 2007 = Theodor Hristea, *Etimologia în principalele lucrări lexicografice românești. Considerații critice*, în volumul *Limba română – stadiul actual al cercetării. Actele celui de-al 6-lea Colocviu al Catedrei de Limba Română (29–30 noiembrie 2006)*. Coordonator: Gabriela Pană Dindelegan, Secretar de redacție: Gabriela Stoica, București, Editura Universității din București, 2007, pp. 23-40.
- HUMBOLDT = Wilhelm von Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*. Versiune românească, introducere, notă asupra traducerii, tabel cronologic, bibliografie și indici de Eugen Munteanu, București, Editura Humanitas, 2008.
- IORDAN–ROBU = Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978.
- ISTRATE = Gavril Istrate, *Neologismul latino-romanic în cadrul vocabularului limbii române*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, tomul XXVI, 1977–1978, Iași, p. 35-43.
- MANEA = Constantin Manea, *Structura etimologică a vocabularului neologic (cu specială referire la anglicismele din limba română)*, Pitești, Editura Universității din Pitești, 2004.
- MUNTEANU 2005 = Eugen Munteanu, *Introducere în lingvistică*, Iași, Editura Polirom, 2005.
- MUNTEANU–ȚĂRA = Ștefan Munteanu, Vasile D. Țăra *Istoria limbii române literare. Privire generală*, Ediție revizuită și adăugită, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1983.
- NEOLOGIA = Maria Teresa Cabré, *La neologia efimera*, în volumul *Lèxic i neologia*. Edició a càrrec de M. Teresa Cabré, Judit Freixa i Elisabet Solé, Barcelona, Observatori de

- Neologia, Institut Universitari de Lingüística Aplicada, Universitat Pompeu Fabra, 2008, pp. 13-27.
- PHILIPPIDE = Alexandru Philippide, *Istoria limbii române*, volumul întâi *Principii de istoria limbii*, Iași, Tipografia Națională, 1894.
- PRUVOST-SABLAYROLLES = Jean Pruvost, Jean-François Sablayrolles, *Les Neologismes*, Paris, Presses Universitaires de France, 2003.
- PUȘCARIU¹ = Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, *Privire generală*. București, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, 1940.
- SALA = Marius Sala, *Limbi în contact*, București, Editura Enciclopedică, 1997.
- VINTILĂ-RĂDULESCU = Ioana Vintilă-Rădulescu, *Cuvinte străine în enunțuri românești*, în *Studii de gramatică și de formare a cuvintelor. În memoria Mioarei Avram*. Coordonator: acad. Marius Sala, București, Editura Academiei Române, 2006, pp. 442-455.